

Утвърждавам:

Директор/ Ж. Ценова/

СТРАТЕГИЯ ЗА ПРЕВЕНЦИЯ НА АГРЕСИЯТА В ОДЗ №98 „СЛЪНЧЕВОТО ЗАЙЧЕ”

УВОД. ВЪВЕДЕНИЕ

Агресията и насилието сред децата и юношите през последните години все по-често застават в центъра на общественото внимание и научните дискусии. Въпреки, че като цяло количеството на насилствените прояви относително се запазва (по данни на педагогическите стаи в МВР) особено обезпокоителен е фактът, че качеството и степента на насилието значително се увеличават. От това страдат, както самите деца и техните семейства, така и учителите и възпитателите, чиито граници на толерантност и способност за понасяне изглеждат прекрачени. Към причините за проявите на агресия - обществени, междуличностни и вътрешноличностни фактори, можем да прибавим и следните особености на социалната ситуация:

- Ситуацията на преход, поставяща под натиск традиционни модели за възпитание и дисциплиниране на поведението при подрастващите;
  - Интензивно информационно общуване, изместващо възможността за автентично общуване и въвеждащо агресивни модели на себеутвърждаване;
  - Нереформираните социализиращи институции (семейство, детска градина, училище, университет), акцентиращи по-скоро върху контрола и дисциплината при връзката си с подрастващите;
  - Липсата на цялостни програми за съоръжаване на родителите и педагогическите кадри с ефективен инструментариум за управление на агресивното поведение в детска и юношеска възраст и др.
- Според национално изследване на агенция "Alpha Research" (2006) сред факторите, отговорни за агресията при децата, са дисциплината в детските градини и училищата, материалните различия между децата, усещането за ненаказаност. Най-голям процент е насилието при деца от 11 до 14 - годишна възраст - почти 30% от случаите.

Според 79,4 % от анкетираните родители, дисциплината в училище и родителският контрол трябва да се повишат, за да се преодолее агресията. Според 22% от анкетираните, човек може да изпита самоуважение, чрез насилие. Според 35% от учениците, насилието е фактор за политическа власт, а 24% от децата смятат, че агресията и насилието осигуряват лесен начин на живот. Мнението на децата по-скоро изразява нагласите в обществото, коментират специалистите. Невъзможността за юношата да намери адекватна на собствената си индивидуалност, социално значима изява, може да провокира антисоциалност. Когато детето е оставено само на себе си се създават обективни условия за девиация на поведението му.

1. Проблемът за агресията и неговия контекст.

1.1. Агресията в периода на детството - агресията е свързана с проблемите на израстването:

- страх да не изглежда слаб или победен;
- тестване на граници и отхвърляне на авторитети;
- детето е изправено пред въпроса за своята идентичност (кой съм аз, кой съм аз в групата);
- опасност от дифузни (неясни) представи за самия себе си:

- Веднъж това са извънредно сигурни в себе си доминиращ тип деца, които използват агресивността си, за да се налагат;
- В друг случай това са хиперактивни деца, склонни към прояви на ярост;
- Следващ случай е на деца, които са по-скоро боязливи, нерешителни и скептични спрямо непознатите хора. По-късно в младежка възраст те стават участници в престъпни групи и в прояви с изпулсивно-реактивно насилие;
- Понякога това са много тъжни деца (например поради смъртта на майката), чиято мъка е останала безмълвна и неутешена, а след това преминава в агресия, което означава, че превенцията трябва да отчита детската индивидуалност и да започва отрано.

Факторите, които влияят върху проявите на агресия са разнообразни. Неумението да се преценяват намеренията на другите в повечето случаи е съпроводено с агресивно поведение. Децата, които действат агресивно, гледат на света като подозрителен и враждебен. Други фактори са нормите и ценностната система на самия индивид. Една и съща ситуация, различните индивиди могат да възприемат по различен начин - за едни тя може да е стресираща, а за други

нормална. Установена е пряка връзка между агресията и чувството на вина след агресията. При агресивните индивиди почти липсва угризение или чувство на вина, докато по-малко агресивните показват неодобрение на собствената постъпка след нараняване на друг човек.

Един от най-важните фактори за възникването и развитието на агресията са неправилните модели на възпитание в семейството. Някои родители неправилно възпитават в агресия, като поощряват отмъщение или показват свое агресивно поведение, което се копира от децата им. Установено е също, че липсата на родителски контрол е свързана с високо ниво на престъпност, посегателство върху частна собственост и конфликти между децата и връстниците им, между учители и деца. Индивидите се учат като наблюдават останалите, било то преднамерено или случайно - това е процес, познат като моделиране чрез подражание. Децата оформят начина си на поведение, моралните си ценности, лични предпочитания и дори някои навици чрез подражание. Те се учат от обкръжението си - семейство, приятели, книги, учители, списания и медии. Децата свикват да се държат така, че да пасват с околната среда.

1.1.1. Особености в психо-физиологичното развитие на децата. Его-идентичността изисква наличието на реалистична Аз-концепция, която включва едновременно физическото, когнитивното и емоционално овладяване на средата и социално признание в рамките на обществото.

Дж. Марсиа определя четири основни статуса на формиране на идентичност - предрешеност, дифузия, мораториум, постигане на идентичност. Те се определят от влиянието на два фактора:

а) Преминаване през период на вземане на самостоятелни решения;

б) Обвързване със задължения, с направения избор на ценностна система и професионално самоопределяне.

Появата на чувство за отхвърляне, несигурност и нежеланост е неминуемо. Настроението и емоциите на децата се менят непрекъснато. Те могат да получат почти емоционална криза, ако обстоятелствата около тях не се развиват по план. Тези реакции могат да предизвикат и физически реакции като болки в стомаха и главоболие, а също и умора.

„Той изоставя играчките си и иска да бъде третиран като възрастен”. Развиват се силни приятелства от същия пол, развиват се взаимоотношения с други възрастни (като учители, треньори и др.), но също и интересът към другия пол става все по-интензивен. Конфликтите са често срещани и на тази възраст и децата започват да се налагат с още по-голяма решителност.

1.1.2. Предпоставки формиращи личността на подрастващото дете. Формирането на личността в периода на детството е процес на постоянно влияние на социалните подкрепления над индивида. В случаите, когато социалните подкрепители - вниманието, поощрението, чувството за привързаност от страна на околните, отсъстват или са в противоречие с общоприетите норми и ценности (противостоят на морала), тогава са налице предпоставки за формирането на личност (социално-негативен тип), която има вътрешната готовност за антисоциална или противоправна реализация. Следователно безспорно е влиянието на основните източници за формиране на идентичността - референтната група и „значимият друг”.

Семейството се смята за решаващия социален фактор за формирането на готовност за реализация на просоциално (или асоциално) поведение от страна на подрастващите. „Нездравото” семейство или липсата на семейство, създават едни от водещите предпоставки за процеса на неправомерна социализация на индивида. Стилът на родителското поведение (авторитарен, авторитетен, либерален) също влияе върху изграждането на отговорно поведение и висока степен на самоконтрол и независимост. Най-благоприятно се отразява авторитетният стил родителско поведение. В периода на детството голямо значение оказва и процесът на социално сравнение: процес на оценяване на личностните особености, стил на поведение, външност, реакции и общо усещане за Аз-а при съпоставка с околните (референтната група). Голяма част от децата се смятат за неуязвими и виждат в рисковото поведение просто възможност за себеизява и демонстрация на независимост.

Вероятността за проява на депресивни и стресови реакции през детската възраст са много индивидуални, но могат да се обобщят в:

- негативно отношение към външния вид;
- неблагоприятна обстановка в семейството - проблеми с психическото здраве на родителите, развод, икономически затруднения;
- слаба популярност сред връстниците;
- липса на самочувствие.

1.1.3. Рискови фактори - предиктори на агресивно и антисоциално поведение на децата. Наблюдава се все по-осезателно снижение на възрастовата граница при извършването на първите прояви на агресия и насилие в детската възраст. Повечето от половината от всички насилствени прояви сред младите хора започват от средата до късното юношество. Рискови фактори могат да бъдат открити в

индивида, в средата, в индивидуалната способност да се отговори на потребностите или изискванията на съответната среда. Едни включват семейството, други - съседската среда, детската градина, училището или групата на връстниците или приятелите. Участието в проява, която се санкционира, макар и не задължително акт на насилие, (включително предумишлени престъпления) в ранното юношество, се извежда като умерен рисков фактор за насилие между 15 и 18 г. Няма безспорни данни, които да доказват силна роля на наследствеността за насилието. Има някои доказателства, при които физическата агресия за голяма част от децата предсказва поведенчески разстройства и има умерен до малък ефект като предиктор на насилие. Антисоциалните нагласи и мнения също предсказват насилие, но дори с по-малък размер на ефекта. Колкото по-лабилна е екстравертната личност, толкова е по-агресивна. А други разстройства като дефицита на внимание или хиперактивност, депресия и безпокойство и техните симптоми не причиняват „автоматично“ насилническо поведение, но тяхното съществуване често сигнализира за сериозни поведенчески и емоционални проблеми, които негативно влияят върху семейството, индивидуалното развитие и риска за насилие. Родителите директно влияят върху поведението на децата, особено в детството и по-малко в юношеството, където на първо място е влиянието на връстниците и приятелския кръг. Други неблагоприятни семейни условия, представени като рисков фактор според някои изследвания се откриват в семейните конфликти. Макар родителите да могат да влияят върху поведението на децата, те много често го правят по-скоро индиректно. Типът приятели, които ще изберат децата например, зависи от отношенията, които имат със своите родители. В част от семействата особено в тези с ниска култура и социално положение, децата израстват в атмосфера на нравствен и социален вакуум, където житейската практика е унищожила границата между „добро“ и „зло“, доколкото мнозинството от тях ежедневно са на ръба на закона, а много често - извън него. Възпроизвеждането на модела на насилие е начин за идентифициране с родителите и проява на героизъм и себеутвърждаване сред своите. Това ни връща към социално-демографските характеристики на родителите - образование, доходи, семеен начин на живот. Всичко това рефлектира в поведението на децата в детската градина и училище - във взаимоотношенията им с техните връстници и приятели, в проявите им в обществото. На тази основа говорим за уязвими и морално застрашени деца. Емоционалната атмосфера в семейството по уникален начин формира

детската психика и поведение. Оказва се, че неблагоприятният семеен климат пряко или косвено тласка малолетните и непълнолетните към ситуации и среда, стимулираща девиантно поведение. Най-уязвими към риск от насилие са децата, които считат, че:

- За тях е по-лесно да споделят своите проблеми с човек, външен на семейството, отколкото с родителите;
- Членовете на семейството са по-близки с други хора извън семейството, отколкото помежду си;
- У дома всеки следва своя собствен интерес;
- Принципите и законите в семейството е трудно да бъдат разбрани;
- Боят е оправдано средство за убеждаване.

Съвременни анализи на насилието в детската градина индикират, че има култура на насилие, която влияе вредно не само върху децата, но и върху учителите. Децата, изложени на насилие в детската градина могат да реагират като не ходят на детска градина и останат вкъщи. За някои от тях насилието представлява начин за спечелване на уважение от страна на връстниците, повишаване на самочувствието или деклариране на своята независимост. Етническата структура на общността също има своето отражение върху развитието и ескалацията на насилието. Данните показват, че етническият произход е рисков фактор.

1.2. Агресията в контекста на детската градина - тук въпросът е доколко детската градина е отговорна за проявите и нарастването на агресията. От една страна, детската градина като институция, отразява обществените условия - зараждането на агресията често е заложена във него (разпадане на семейства, различни възпитателни стилове, различен интелект или материално благосъстояние). В този случай детската градина се превръща в арена на отиграване на социални конфликти и проблеми. От друга страна «ДГ» е определяща и оценяваща институция, създаваща неравност (деление, йерархия, определяща за «успеха» или «провала» на отделното дете). По този начин самата институция, неизбежно създава условия, които могат да предизвикат агресивно поведение. Това ни изправя пред въпроса - какво може ДГ да направи в посока превенция и редуциране на агресивното поведение; какво могат да направят учителите и дали те от своя страна са подготвени да се изправят пред този проблем (дали имат образование, квалификация, инструментариум). От решаващо значение е взаимодействието между трите главни действащи лица – учители, деца и родители, и техните начини на свързване един с друг, които могат да варират - от партниране през конфликти и борба, за това кой е по-добрият родител или по-добрият възрастен до изключване на

другата страна. Едно добро партниране редуцира и може да бъде превантивно спрямо тези прояви, защото създава обща рамка, общи правила, единомислие на възрастни, сигурност, стабилност. А едно лошо партниране само по себе си е достатъчно условие за засилване на проявите на агресия, вътрешно конкуриране, създаване на конфликти, възможности за манипулация от страна на децата и т.н. Агресивните прояви и насилието сред подрастващите са тясно свързани с условията, които пораждат конфликти в социалната среда. В ДГ в последните години се наблюдава тенденция към засилване на агресивните прояви. Насилието може да се прояви в най-разнообразни форми - от дразги и обидни забележки до нанасяне на физически травми. Затова най-точна дефиниция за насилието е, че това е всяко поведение, което нарушава правата на друг човек. Насилие има дори в случаи, когато човек не осъзнава това. В по-ранните дискусии проявите на насилие и агресия в ДГ се отъждествяваха предимно с физическо насилие. Темата за агресия, идваща от страна на учителите или институцията, беше силно табуизирана. В по-новите изследвания и коментари понятието насилие разшири изключително много своя обем, включвайки в себе си наред с физическото и психическото, вербалното, сексуалното, структурното /породено от институцията като властова инстанция/, индиректното /разпространение на слухове, видеоклипове/, както и проявите на вандализъм. Бе установено, че границата между различните форми понякога е твърде незабележима - много често вербалното насилие бива последвано от физическо и т.н. Причините за агресията обикновено са комплексни. Много често тези прояви са свързани с основните социализиращи инстанции като семейство, детска градина и училище. Семейството като че ли представлява институцията, пораждаща най-много насилие - много от изследванията от 90-те години насам показват, че 85% от всички насилствени прояви се случват в семейството. Динамиката на агресивните прояви в семейството има междупоколенчески измерения - реинсценирането на собствения опит като жертва играе значителна роля при така наречения „насилствен цикъл”. Голям процент от момчетата и момчетата, подложени на насилие, преповтарят тези прояви вече от ролята на насилници. Факторите, които провокират агресия или насилие в детската общност са:

- вътреличностната агресивност на самите деца, зависеща от индивидуалните им особености;
- предшествашъ жизнен опит на децата, свързан с проява на агресия и насилие или наблюдаване на подобни действия;

- непознаване на методи за ненасилствено разрешаване на конфликти;

- драстична промяна в ценностната система, при която стойности като солидарност, готовност за оказване на помощ или съчувствие са изтласкани на заден план.

Типичните детски форми на насилие са: телесна повреда; заплашване.

1.3. Агресията на децата в ДГ и извън нея - предпоставки, теории, развитие.

1.3.1. Конфликти и конфликтност.

Конфликтите имат своите корени във взаимодействието между различните общности и отделните хора. Непрекъснато протичащите процеси на интеграция и диференциация в малките групи пораждаат конфликти от междуличностен характер, често провокиран от фрустрационните процеси на конфликт на интереси. Друг тип конфликти се поражда от процесите на адаптация на личността към различни условия на социалната среда. Този тип фрустрационно напрежение често води до агресия спрямо обкръжаващата среда. Конфликтите могат да бъдат породени от условия лежащи извън социума - природни или индивидуални особености на страните влизащи в конфликтно взаимодействие. В детството конфликтността е относително висока с относителни пикове през пубертета, обусловени от определени физиологични причини. Други автори твърдят, че ставаш жертва, защото си видимо различен от другите. Прекалено дебелия деца, червенокосите, децата с очила, говорещите на особен език, децата с необичайно облекло са най-изложени на издевателства. И отново тази хипотеза не се подкрепя от никакви емпирични данни.

На практика видимите разлики нямат голямо значение като явление, което отприщва издевателствата.

Повечето от психолозите и психиатрите са на мнение, че индивидите с агресивно поведение - под маската на хулигани - прикриват страха и тревогата си. По принцип това е установено чрез „индиректни“ методи на изследване - анализ на хормоналните секрети, обуславящи напрежението (адреналин и норадреналин) и проекционни техники (в психотехниката и психоанализата - тестове за екстериоризиране на характера чрез тълкуване на рисунки и т.н.) хипотезата, според която дълбоко в душата си агресорът изпитва несигурност. Тази широко възприемана хипотеза обаче не намира потвърждение, а и получените резултати в редица изследвания показват обратното: насилниците изключително слабо се поддават на страх и чувство за несигурност или общо взето попадат в средностатистическите данни по този въпрос. Нещо повече те нямат и лошо мнение за себе си.

Евентуалните психологически корени на агресивното поведение се търсят от емпирични проучвания в поне два мотива. На първо място, насилниците са жадни за власт и надмощие, обичат да командват и да държат другите в подчинение. На второ място, имайки предвид условията, при които много от тях са израснали, можем да предположим, че те изпитват известна враждебност към обкръжаващия ги свят. Може би тези чувства и тази импулсивност обясняват защо изпитват задоволство от мъката и страданието, което причиняват на другите. Поведението им има „функционален” аспект. Нещо повече, няма никакво съмнение, че агресивността много често е източник на престиж.

1.3.2. Развитие на агресивния тип реакции в ДГ- ситуации и фактори, провокиращи агресивни реакции. Най-често, "насилниците" в ДГ се характеризират с агресивни реакции, т.е. в много случаи показват агресивно поведение. Четири са решаващите фактори, които биха могли да провокират развитието на агресивни реакции у тях, още в детството:

- присъщото поведение на лицата в афективен план, които се грижат за детето (обикновено майката) през първите години - афективното негативно поведение, характеризиращо се с липса на топлина и внимание, увеличава риска детето впоследствие да прояви агресивност и враждебност към другите;
- лаксизмът по отношение на агресивното поведение, проявявано от детето - ако лицето, което се занимава най-много с него, в общи линии е толерантно и склонно да позволява всичко, без да определи точните граници на агресивното поведение на детето към другарчетата, братята, сестрите и възрастните, има опасност детето да става все по-агресивно;
- използването на авторитарни педагогически методи, с телесни наказания и пристъпи на гняв - децата, чиито родители често прибегват до тези методи, стават по-агресивни от средностатистическите. „Насилието поражда насилие”. При липсата на обич, внимание и свобода са налице всички елементи, спомагащи детето да придобие агресивни реакции и да ги прояви в ДГ;
- темпераментът на детето - детето с активен и буен темперамент по-лесно се превръща в агресивен юноша, отколкото детето с по-спокоен темперамент. В някои случаи други фактори като баща алкохолик и грубиян в семейството, могат да изиграят решаваща роля и поради това схемата на причинно-следствените отношения отчасти да се промени.

Групата на връстниците остава една от най-важните по време на средното детство но тя влияе и върху агресивността на децата в ДГ. В

началото на средното детство групите са неформални. Те придобиват съществено значение, когато децата стават на 10-12 годишна възраст.

1.3.3. Властните въздействия върху детето са предпоставка за агресивно поведение.

Властните въздействия върху децата, особено в периода на ДЕТСТВОТО причиняват емоционална активност, водеща до подчинение, агресивно поведение или соматични реакции. Властващият (учител, родител, друг възпитател) трябва да се стреми при осъществяване на властното въздействие да намали фрустриращия му ефект, чрез ясна предварителна регламентация на границите на поведението. Агресивните импулси на детето не бива да се потискат тотално, тъй като тогава се насочват във вътрешен личностен план и акумулират (могат да доведат до различни болезнени реакции: депресии, краен самокритицизъм, самоизтезания, самоубийство, както и до крайно насилие). Детето трябва да се научи как да избира такива форми на агресивна реакция, които са обществено приемливи (например учебни, спортни и др. постижения), и да избягва явната агресивност за сметка на въображаемата.

1.4. ДЕЦА.

В тази целева група бе разгледано проявлението на 8 аспекта (вида) агресия в поведението на младежите от 3 - 7 г., както следва:

1.4.1. Физическа (телесна) агресия - склонност да прилагат физическа сила, когато възникне някакъв проблем. Този вид поведение е и израз на страха: „Как изглеждам в очите на другите”. Проявлението на физическата агресия бе наблюдавано в отговори на 10 въпроса, които показват в каква степен анкетираните имат готовност да употребят и употребяват физическа сила, когато са предизвикани от други лица, обстоятелства или ситуации.

1.4.2. Вербална агресия - разкрива желанието на децата да обиждат околните и да ги ругаят, защото по такъв начин смятат, че се извисяват над тях в собствените си очи. Проявлението на вербална агресия бе проследено в отговорите на 12 стандартизирани въпроса, които показват готовността на анкетираните да отстояват мнението си, спорейки, като ругаят и крещят на другите, както и желанието им да бъдат нелюбезни, а когато са ядосани да ругаят другите.

1.4.3. Индиректна агресия - показва страхът на децата да не изразяват директно гнева си към другите, които са го предизвикали, а да търсят други отдушници (трошене на предмети, блъскане на врати и т.н.). Индиректната агресивност не е насочена пряко към съответното лице. В повечето случаи тя представлява израз на гняв, отправен към даден предмет, който служи за преодоляване на възникналото

напрежение - удряне по масата с ръце, с пръчка. В други случаи инатът е основателна причина за проява на индиректна агресия. Проявлението на този вид агресивност е проучено в отговорите на 9 въпроса, насочени към видове поведение, което не изразява пряко гняв, яд и други пристъпи на агресивност.

1.4.4. Опозиционно поведение - показва стремежът на децата винаги да вършат точно обратното на онова, което са ги накарали да направят, защото смятат, че така се защитават и се чувстват по-сигурни. Опозиционното поведение може да се прояви преди или след агресивно действие.

1.4.5. Агресивна раздразнителност - свързана е с вътрешно безпокойство на децата, нервност и тревожност при взаимоотношенията им с околните. Тя представлява повишена психична възбудимост, която може да доведе до напрежение, а при неблагоприятни обстоятелства и до спадане на работоспособността и умора.

1.4.6. Агресивно недоверие - този вид поведение е свързано със страхът в децата, че другите (околните) им мислят само лошото. Те са недоверчиви не само към постъпките на другите, но и към своите. Те са прекалено мнителни.

1.4.7. Ревност и омраза - тази форма на агресивност също е свързана с неувереността на децата в собствената им стойност и в огромната им вътрешна несигурност - „аз не заслужавам нищо добро“. Ревността и омразата могат да бъдат задълбочени, когато личността е лишена от нужната обич, когато се чувства пренебрегната и изоставена.

1.4.8. Вина след агресия - този вид агресивно поведение е свързано с желанието на децата да се самоизмъчват заради това, което са сторили нещо, което отново е провокирано от подценяването на собствената личност и страха да бъдат себе си. Вината след агресията е чувство, което възниква след проявено агресивно действие или словесни обиди. Държи в напрежение индивида до момента, в който той сам си признае грешката, да може да обясни на себе си и на другите, че действията му са били непринудени, неочаквани дори за самият него, вследствие от гнева.

2. Обобщение.

В заключение може да се обобщи, че предвид настъпващите в детството психо-физиологични изменения, проявленията на агресивността са изменчиви, като превес имат скритите форми на агресия (индиректна, вина след агресия, ревност и омраза), пред откритите (телесна и вербална), характерни за периода на детско-юношеската възраст.

Предвид горепосочените резултати, можем да заключим, че при

фрустрация учителите най-често използват пасивни форми на агресия - „враждебност” и „гняв”. Най-често враждебността и гневът им са провокирани от болка от външната среда и неудовлетвореност на нуждите им. Болката убива самочувствието им, и поражда в тях желание да наранят, за да се почувстват победители. Агресията, изразена чрез гняв задължава, че някой трябва да бъде наранен. Това е начин на мислене, където някой не може да се почувства победител, докато друг не изгуби. Не може да се почувства с високо самочувствие, ако не накара някой друг да има ниско самочувствие. Подобен процес се определя от психоаналитиците като нарцисизъм, незряло мислене. По-рядко агресията при учителите се изразява с по-директни форми - думи, ругатни, обиди към околните и т.н. Най-непредпочитана от тях агресивна форма е физическото насилие.

ИЗВОД: Мнозинството определят агресивното поведение като проблем преди всичко на децата, провокирани от « нестабилната семейна среда», която се явява основен фактор за нарушаване на нормите на поведение от страна на децата. Тя обаче влияе и на взаимоотношенията им в учителския колектив. Нито един от анкетираните учители не признава, че му липсва подготовка и се чувства несигурен в конфликтна ситуация, което го провокират да налага повече норми и правила, за контрол над децата. Впечатление прави, изключително високият процент учители (83%), които определят като основен фактор за подобряване на дисциплината - спазването на правилата и нормите от страна на деца и родители. В същото време много по-малко са тези, които смятат, че „учителите също трябва да проявяват уважение към нормите и правилата (17%). Най-предпочитаните от тях превантивни мерки срещу агресията в ДГ са «провеждането на тренинги за изграждане на групова динамика на сътрудничество, посредством диалога и преговорите» и «дебатите в група със социална и културна насоченост».

3. Изводи и препоръки.

3.1. Фактори за агресивното поведение на децата от 3 – 7 г.

3.1.1. Изводи:

Социалните фактори (семейството) и социално-педагогическите фактори (взаимоотношенията с учители и родители в ДГ и извън нея) най-силно провокират агресията. Съществено влияние оказват и личностните фактори (наличието на осъждане и/или критика от родители и учители). Неблагоприятният семеен климат, разрешаването на семейни конфликти с употребата на физическо насилие е предпоставка за раздалечаването и постепенното отчуждаване на децата от техните родители и виктимизирането им (поставянето им в позиция на жертва). Отказът от диалог и

решаването на проблемите с физическа саморазправа, които децата виждат в своите семейства се пренасят и изявяват в ДГ. ДГ се оказва средата, в която децата са изложени на агресия, както от страна на свои връстници, така и от страна на учителите, които ги осъждат и критикуват, а понякога прилагат и по-рестриктивни агресивни модели. В много по-малка степен влияние върху агресивността оказват икономическите фактори (липсата на свободно време за развлечения и отдих) и психо-физиологичните фактори (липсата на грижи от родители, заради употребата на алкохол или неблагоприятни наследствени предразположения).

3.1.2.

Препоръки:

- да се обръща повече внимание на децата - в ДГ и в семейството. Те трябва да се чувстват значими, уважавани и обичани, както от страна на родителите, така и от страна на учителите си;
- да бъде възстановен диалогът между родители и деца като се изключат или ограничат агресивните модели в общуването помежду им;

- агресивните модели в ДГ да бъдат заместени с адекватни за възрастта и нивото на развитие на децата форми за превенция - чрез разговори, обучения, интерактивни методи за изразяване на натрупано в децата напрежение и импулси вследствие на преживяна агресия от страна на родител или учител;

- повишаване на компетентността и изграждане на капацитет в учителите и родителите за превенция на агресивни прояви от страна на децата, чрез провеждане на обучения и семинари;

- съвместни тренинги на деца, родители и учители, в които чрез поредица от преживявания и време прекарано заедно, те ще могат да се опознаят по-добре, и същевременно да усвоят умения за водене на диалог и преговори, което ще възстанови контакта помежду им.

3.2. Ниво на агресивност и форми на проявление при децата от 3 – 7 г.

3.2.1.

Изводи:

Децата все по-често проявяват и «опозиционно поведение», т.е те вършат точно обратното на онова, което околните очакват от тях да правят, защото така се чувстват по-сигурни и защитени. С най-ниска степен на проявление е «агресивната раздразнителност» - наличието на вътрешно безпокойство, нервност и тревожност при взаимоотношенията им с околните.

3.2.2.

Препоръки:

- необходимо е да се работи за намаляване на степента на тревожност и страха при децата от 3 – 7 г., които най-често отключват агресия в тях в ситуации на стрес;

- необходима е критиката и нереалистичните изисквания на родители

и учители към децата да бъдат заменени с ежедневна подкрепа, която ще повиши самочувствието им и ще ги научи да изразяват по подходящ начин импулсите си, без да натрупват негативизъм към себе си и към другите, и желание да нараняват; - децата трябва да бъдат обучавани да осмислят и разбират какво всъщност преживяват в ситуация на агресия от страна на родител, учител или друго дете от групата и как да реагират адекватно на преживяното, така че да не нараняват себе си или другите, да изразяват възможно най-приемливо импулсите, които са провокирани от агресивни и конфликтни ситуации.

3.3. Превенция на агресивното поведение при децата от 3 – 7 г. 3.3.1.

Изводи:

Прилагането на санкциониращи мерки може да реши проблемите с дисциплината и агресивното поведение на децата от 3 – 7 г., които най-често са провокирани от липсата на нестабилната семейна среда. За да се подобри дисциплината, учителите също трябва да проявяват уважение към нормите и правилата в ДГ. Трябва да се подобри диалогът между деца и родители, а една от възможностите за това е „Училището за родители”.

3.3.2. Предложени мерки:

Сред най-ефективните предложени от учители и родители мерки за превенция на агресивното поведение са:

- разговори с децата, за това, че агресията наранява, с примери от живота. Обсъждане на лоши постъпки, на които са станали неволни свидетели;

- Обособяване на „стаи” в ДГ за отпушване на натрупано напрежение и отрицателни емоции у децата, където могат да крещят, да се отпуснат напълно, в т.ч. и с физическа активност;

- тренинги и ролеви игри с участието на учители, деца и родители с оглед възпитаването на съпричастност, двустранно уважение и зачитане на правата и авторитета на всяка от трите групи.

4. Цели на стратегията.

4.1. Цели на стратегията и приоритети за развитие.

4.1.1. Основна цел: Превенция на агресивното поведение при деца от 3 – 7 г., учители и родители в ДГ и извън нея, изграждане на човешки ресурси, подобряване на материално-техническата база в ДГ за въвеждане и използване на нетрадиционни методи и похвати за ограничаване на агресивните прояви - в т.ч. тренинги, ролеви игри и други.

4.1.2. Приоритети за развитие:

а. осигуряване на обществена подкрепа в превенцията на агресивното поведение при подрастващите. В рамките на този приоритет са

залегнали цели, насочени към подобряване на действащи нормативни документи - на местно и национално ниво, които кореспондират с конкретни мерки и дейности за подобряване на дисциплината в ДГ и извън нея, както и работа по превенция на агресивни прояви сред подрастващите;

в. подобряване на диалога помежду деца, учители и родители и обединяване на усилията им в превенцията на агресивното поведение в ДГ и извън нея. Този приоритет обединява цели, мерки и дейности, които ще способстват за повишаване на доверието на подрастващите към учителите и родителите, изграждане на отношения на партньорство и взаимопомощ, и най-вече на взаимна нетърпимост към прояви на агресивно поведение, както от страна на децата, така и от страна на родителите и учителите им.

4.1.3. Специфични цели:

Приоритет 1: Осигуряване на обществена подкрепа в превенцията на агресивното поведение при подрастващите:

1) Повишаване на ефективността на прилаганите санкциониращи мерки на местно ниво при прояви на агресивно поведение, както спрямо децата, така и спрямо учители и родители.

2) Промяна в действащи нормативни документи в сферата на образованието на национално ниво:

Изпълнението на тази цел кореспондира пряко с водените в момента дискусии за промяна в Закона за училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка. Изпълнението предполага предложения за промени в учебните програми, с оглед въвеждането на часове, осигуряващи прилагането на нестандартни методи и придобиване на знания и практически умения у подрастващите за превенция на агресивното поведение на своите другарчета, учители и родители.

Приоритет 2: Подобряване на диалога между деца, учители и родители и обединяване на усилията им в превенцията на агресивното поведение в ДГ и извън нея:

1) Изграждане на капацитет за превенция на агресивното поведение по отношение на наличния човешки ресурс:

Тази цел, предполага повишаване на квалификацията, знанията и уменията на учители, деца и родители за справяне в ситуации на конфликт, породени от агресивно поведение в ДГ и извън нея. Акцентира се преди всичко на дейности по организиране и провеждане на обучения, тренинги, ролеви игри и прилагането на нестандартни похвати и форми на обучение, чрез емпатия и съпреживяване. Организирането на съвместни пътувания с участието на родители, деца и учители, което ще подобри диалога и ще обедини

усилията на всички заинтересовани страни в превенцията на агресията.

2) Подобряване и осъвременяване на материално-техническата база в ДГ:

Целта предполага създаване на възможности за ползване на фондове с оглед набавяне на финансов ресурс и закупуване на съвременни технически пособия за интерактивно обучение, отговарящо на очакванията и интересите на децата. Това ще повиши интереса на децата към учебно-възпитателния процес, ще повиши личната им отговорност и ще осигури равнопоставено участие с това на учителите при разработване и представяне на учебния материал. Посредством осъвременената база ще бъде осигурен необходимият технически ресурс за провеждане на обучения, ролеви игри, тренинги за превенция на агресивното поведение.

4.2. Обвързаност с цели в други планови и стратегически документи. Целите и приоритетите на стратегията за превенция на агресивното поведение при подрастващите кореспондират със съществуващи местни и национални документи, както следва:

- Общинска програма за превенция на агресията в предучилищна възраст;
- Закон за закрила на детето;
- Закон за училищното образование и предучилищното възпитание и подготовка.

4.3. Цялостна стратегическа рамка.
СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ

Превенция на агресивното поведение при децата от 3 – 7 г., учители и родители в ДГ и извън нея, изграждане на човешки ресурси, подобряване на материално-техническата база в ДГ, за да се променят хората към добродетелност. Не трябва нищо повече освен да ги приемаме, разбираме, да ги подкрепяме и да ги обичаме. Всеки път, когато срещнем уплашено, разгневено, агресивно или пък самонараняващо се дете, не трябва да правим нищо повече от това да поговорим с него. Да изслушаме разказите, да чуем преживяванията му и след това да върнем с думи, с поглед, с прегръдка, с усмивка, с копнеж НАДЕЖДАТА и да вдъхнем ВЯРАТА, че има защо и заради какво да бъдем по-добри. Да! Знаем, че е трудно да бъдем добри, защото животът е отдаване и приемане, а добродетелността изисква повече да отдаваме любов и грижа на другите. Но ако всички САМО ПРИЕМАМЕ, а не ОТДАВАМЕ на околните, то какво, че толкова други неща са създадени от човека и за него, след като я няма взаимността между хората.

"Най-лошото, което човек може да направи сам на себе си, е да причини зло на другите."

Хенрик Ибсен